

Lumme-kirjastojen kokoelmapolitiikka

Päivitetty 11/2025

Lumme-kirjastojen kokoelmatyöryhmä

Katja Valjakka (vetäjä), Heli Auranen, Helmi Borén, Joni Termonen, Jaana Viljakainen

Sisällysluettelo

Lumme-kirjastojen kokoelmapolitiikka.....	3
Lumme-kirjastojen kokoelmaryhmä	4
Aineistokuljetukset Lumme-kirjastojen välillä	4
Kaukopalvelu.....	4
Aineiston hankinta	5
Aineiston valinta ja karsinta	5
Aineiston valintaperiaatteet	5
Lahjoitusten vastaanottaminen	6
Aineiston kuvailu.....	7
Aineistokokoelman seuranta ja karsinta.....	7
Varastointi Lumme-kirjastoissa.....	7
Aineiston poistaminen Lumme-kirjastoissa	9
Poistetun aineiston jatkokäsittely.....	11
Musiikkiaineiston kokoelmapolitiikka.....	11
Musiikkiaineiston erityispiirteitä.....	11
Musiikkiaineistojen valinta ja karsinta.....	11
E-aineistot	12
E-aineistot ja kokoelmayhteistyö.....	12
Lautapelit, videopelit, pc-pelit	12
Aineistojen yhteiskäyttö	13
Sisältöjen avaaminen ja markkinointi	13
Tulevaisuuden näkymiä (kokoelmaryhmän vetäjän mietteitä)	13
Lähteet	14
Liite 1 Tilastoja ja tulkintoja	Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.
Kirjastoaineiston ja kirjojen hankintakulut 2024, lähde Yleisten kirjastojen tilastot	Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.
Hankinnat niteittäin asukasta kohden 2024, lähde yleisten kirjastojen tilastot	Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.
Lainakierto 2024 VARASTO JA AVO. = Kuinka monta kertaa nide käy lainassa vuoden aikana, lähde yleisten kirjastojen tilastot.....	Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.
Lainakierto käyttö- ja varasto-sekä ko-kokoelmissa 2024, lähde Kohan raportti.....	Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.
Kokoelmat /asukasluku 2024.....	Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.

Lainaajia/asukasluku 2024 **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
Lainaus/asukasluku 2024 **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
Poistoprosentti 2024..... **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
Lasten- ja nuortenaineistojen uutuushankinta..... **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
Aineiston ikä: yli viisi vuotta vanhan aineiston osuus kokoelmasta **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**

Lumme-kirjastojen kokoelmapolitiikka

Lumme-kirjastot on Enonkosken kunnankirjaston, Juvan kirjaston, Joroisten kirjaston, Mikkelin seutukirjaston, Mäntyharjun kunnankirjaston, Pieksämäen kaupunginkirjaston, Rantasalmen kirjaston, Savonlinnan kaupunginkirjaston sekä Varkauden kaupunginkirjaston muodostama kirjastokimppa.

Kirjastoilla on käytössä yhteinen kirjastojärjestelmä ja verkkokirjasto (Lumme.finna.fi) sekä yhteiset aineisto- ja asiakasrekisterit. Kirjastot hankkivat joitakin e-aineistoja yhteiseen käyttöön.

Tässä Lumme-kirjastojen kokoelmapolitiikassa muotoillaan kokoelmapalveluihin liittyvät yhteiset linjaukset. Kokoelmapolitiikan tarkoitus on varmistaa, että kokoelmia kehitetään yhteisesti sovitulla tavoilla, suunnitelmallisesti ja pitkäjänteisesti. Vaikka Lumme-kirjastot pyrkivät tuottamaan yhtenäisiä kokoelmapalveluita, kokoelmapolitiikassa esitettyjä linjauksia sovellettaessa joudutaan ottamaan huomioon myös paikallinen toimintaympäristö. Lumme-kirjastojen kokoelmapolitiikka antaa suuntaviivat kirjastokohtaisille tarkemmille kokoelmanhoito-ohjeille ja kokoelmiin liittyville käytänteille.

Kokoelmapolitiikka turvaa kokoelmapalveluiden laatua ja helpottaa kokoelmatyötä ja kokoelmiin liittyvää päätöksentekoa. Kokoelmapolitiikka on sekä kirjaston sisäisen että ulkoisen viestinnän väline, sillä se antaa myös kirjaston asiakkaille ja sidosryhmille tietoa kirjaston kokoelmista ja kokoelmatyön periaatteista.

Kokoelmapolitiikan päivittämisessä seurataan valtakunnallisesti:

- lakia
- opetus- ja kulttuuriministeriön linjauksia
- yleisten kirjastojen neuvoston linjauksia
- informaatioympäristön ja kustannusalan muutoksia
- kirjastoalan valtakunnallista kehitystä

Paikallisella ja alueellisella:

- seurataan kokoelmien käyttöä ja siinä tapahtuvia muutoksia
- tehdään kerran vuodessa ”kokoelmien ja hankinnan tila”-katsaus Lumme-kirjastojen ohjausryhmälle, jossa tarkastellaan mm. onko kokoelmien rakenteessa, käytössä, hankinnassa muutoksia
- seurataan väestörakennetta
- seurataan kunnallista kirjastoalaan liittyvää päätöksentekoa
- seurataan kirjastojen palveluverkon rakennetta (kokoelmaryhmä)
- seurataan kirjaston ja kehysorganisaatioiden strategialinjauksia (kokoelmaryhmä, keskustellen)

Tämä kokoelmapolitiikka pohjautuu Elina Nikolan vuonna 2016 laatimaan ensimmäiseen Lumme-kirjastojen kokoelmapolitiikkaan. Lumme-kirjaston kokoelmapolitiikkaa tarkistetaan tarvittaessa tai vähintään kahden vuoden välein.

Lumme-kirjastojen kokoelmaryhmä

Kokoelmaryhmän jäseninä on edustajia kirjasto-organisaation eri tasoilta. Kokoelmaryhmän kaikki jäsenet osallistuvat kokoelmatyön eri vaiheisiin omissa organisaatioissaan. Ryhmä on perustettu huhtikuussa 2017. Kokoelmaryhmässä on vuoden 2026 alusta edustaja tai yhteyshenkilö kaikista Lumme-kirjastoista

Kokoelmaryhmän tehtäviin kuuluu kokoelmapolitiikan ylläpito ja tarvittaessa päivittäminen, e-aineistojen hankinta, ylläpitotehtävät ja tilastointi sekä markkinointi, ja kokoelmayhteistyön kehittäminen ja siitä viestiminen. Ensisijainen päättävä valta kokoelmayhteistyöhön liittyvissä asioissa on kuitenkin kirjastojen johdolla ja jokainen Lumme-kirjasto huolehtii käytännön kokoelmatyön toteutuksesta itse ja päättää esimerkiksi työnjaosta ja aikataulutuksesta. Halutessaan kirjastot voivat laatia yhteistä kokoelmapolitiikkaa täydentäviä, yksityiskohtaisempia ohjeistuksia.

Aineistokuljetukset Lumme-kirjastojen välillä

Lumme-kirjastot aloittivat yhteiset aineistokuljetukset vuoden 2017 alussa. Mikkelin pääkirjasto toimii Lumme-kuljetusten solmukohtana.

Yhteisellä kirjastoasiakkuudella, kokoelmayhteistyöllä ja toimivilla logistisilla järjestelyillä asiakkaille voidaan tarjota laaja kokoelma kohtuullisin kustannuksin. Asiakkaiden aineistoihin tekemät varaukset ovat lisääntyneet ja paikallisen kokoelman merkitys on vähentynyt selkeän verkkokirjaston sekä maksuttomien aineistokuljetusten myötä.

Lumme-kirjastoissa kuormat liikkuvat kirjastojen välillä pääsääntöisesti kahdesti viikossa. Logistiikka on järjestetty tähtimäisesti siten, että suurin osa aineistosta kulkee Mikkelin pääkirjaston kautta, jossa se lajitellaan ja lähetetään edelleen kohdekirjastoonsa. Osalla paikkakunnista on lisäksi kunnan sisäisiä kuljetuksia. Kuljetukset kilpailutetaan säännöllisesti.

Kaukopalvelu

Lumme-kirjastot voivat pyytää aineistoa kaukolainaksi mistä tahansa kirjastosta. Kaukolainapyynnöt keskitetään alueellisiin kehittämiskirjastoihin ja Varastokirjastoon, sillä ne saavat tukea kaukolainatoimintaansa ja niillä on velvollisuus antaa kaukolainoja maksutta. Alueellisia kehittämiskirjastoja ovat Joensuu, Kuopio, Lahti, Oulu, Porvoo, Rovaniemi, Tampere, Turku, Vaasa ja Helsinki.

Lumme-kirjastot lähettävät kaukolainoja toisiin kirjastoihin sekä tilaavat kaukolainoja asiakkailleen omien käytäntöjensä mukaisesti.

- Mikkelin pääkirjasto hoitaa keskitetysti kaikkien Mikkelin alueella sijaitsevien kirjastojen kaukolainat.
- Mikkelin kaksi seutukirjastoa (Puumala ja Hirvensalmi) hoitavat kaukolainansa itsenäisesti.
- Juva, Joroinen, Rantasalmi, Mäntyharju, Varkaus, Enonkoski ja Kangaslampi hoitavat kaukolainansa kukin itsenäisesti
- Savonlinnan pääkirjasto hoitaa keskitetysti myös Kerimäen, Punkaharjun sekä Savonrannan kaukolainat
- Pieksämäellä kaukolainat hoidetaan keskitetysti pääkirjastolla.

Kaukolainamaksut ovat yhteiset Lumme-kirjastoille ja niistä päätetään Lumme-kirjastojen ohjausryhmässä.

Aineiston hankinta

Aineiston hankintapaikat kilpailutetaan säännöllisesti hankintalain mukaisesti. Vuonna 2020 Lumme-kirjastot liittyivät Sansian kilpailuttamaan hankintasopimukseen ja päättivät Woima Service Oy:n toimittaman hankintaportaalin käyttöönotosta. Hankintaportaali otettiin käyttöön lokakuussa 2020. Sansian hankintapäätöksen mukaisesti sopimustoimittajiksi on nimetty Kirjavälitys Oy ja Suomen Kirjastopalvelu Oy. Kyse on puitejärjestelystä ja se sisältää kirjastoaineistot pois lukien e-aineistot.

Sopimus on voimassa 31.12.2027 asti (sis optiokaudet). Sopimus koskee seuraavia yleisten ja muiden kirjastojen aineistohankintoja:

- kotimainen kirjallisuus
- ulkomainen kirjallisuus – kaikki kielet
- kotimaiset äänikirjat
- kotimaiset ja ulkomaiset musiikkiäänitteet
- muut aineistot
- aineistoihin liittyvät palvelut

Mikäli toimittaja ei pysty toimittamaan tuotetta vaaditussa toimitusajassa (esim. vuodenvaihde, kiireellinen tarve), sitä ei ole tarjolla toimittajilla, TAI hankinnan arvo on vähäinen ja kyseessä ei ole toistuva hankinta (esim. alennusmyynnit), aineistoa voidaan hankkia puitesopimuksen ulkopuolelta. Kausijulkaisujen osalta kukin kirjasto vastaa hankinnasta itsenäisesti.

Kunnat päättävät kunkin Lumme-kimppaan kuuluvan kirjaston aineistonhankintamäärärahan suuruudesta. Kaikkien Lumme-kirjastojen tulee kantaa omalta osaltaan vastuuta kokoelman uusiutumisesta. Tavoitteena on, että aineistoa hankittaisiin jokaisessa Lumme-kirjastossa vähintään valtakunnallisen keskiarvon mukaisesti. Myös uutuushankinnan suhde asukaslukuun on hyvä mittari ja tässäkin tavoitellaan kansallista keskiarvoa.

Lumme-kirjastojen valintayhteistyökokeilu käynnistyi syksyllä 2025. Tulevaisuudessa hankintayhteistyötä voitaisiin tehdä hankkimalla aineistoa myös painotetusti niin, että esimerkiksi tietyn aihealueen tai genren hankinnat painottuvat johonkin kirjastoon.

Aineiston valinta ja karsinta

Aineiston valintaperiaatteet

Lumme-kirjastojen kokoelma muodostetaan asiakkaiden tarpeet ja toiveet, kirjaston taloudelliset resurssit sekä aineiston tarjonta huomioiden.

Kirjastoon hankitaan esimerkiksi kirjoja, kuvataallenteita, äänitteitä, konsolipelejä, esineitä, sanoma- ja aikakauslehtiä sekä käyttöoikeuksia e-aineistoihin. Aineistolajivalikoimaa tarkistetaan tarvittaessa uusien julkaisumuotojen tullessa markkinoille.

Kysynnän lisäksi valintatilanteessa arvioidaan kuinka paljon saman tyyppistä tai samaan aiheeseen liittyvää aineistoa kokoelmasta löytyy, kuinka kallis ja laadukas aineisto on ja kuinka hyvin aineisto soveltuu kirjastokäyttöön. Oman kirjaston kokoelmien lisäksi otetaan huomioon koko Lumme-kirjastojen tilanne.

Asiakkaat odottavat kirjaston kokoelmilta monipuolisuutta. Kirjastojen tilojen, määrärahojen ja asiakkaiden tarpeiden puitteissa pyrimme laadukkaaseen ja nimekerikkaaseen kokoelmaan ja erityisesti vähemmän kysytyn aineiston osalta hyödynnämme kimpPAYhteistyötä. Asiakkaalle tarjotaan myös mahdollisuus löytää uutta ja yllätyä.

Aineistoa hankitaan eri kieli- ja ikäryhmien tarpeisiin. Pääasiassa hankintaan suomenkielistä aineistoa. Ruotsin ja vieraskielistä aineistoa hankitaan väestörakenteen ja kysynnän mukaan. Tarvittaessa kokoelmaa täydennetään harvinaisempien kielten osalta siirtokokoelmin Helsingin Monikielisestä kirjastosta.

Erityistä huomiota kiinnitetään lasten- ja nuortenaineistojen saatavuuteen. Lasten- ja nuorten kokoelman tavoitteena on tukea ja edistää lasten lukutaitoa ja lukemisharrastusta sekä kehittää medialukutaitoa ja oppimistaitoja. Lasten- ja nuorten kokoelmien tulee olla riittävän monipuoliset, mutta myös nidemääriltään runsaat, jotta kysyntään pystytään vastaamaan. Kokoelmaryhmä suosittelee hankittavaksi jokaisessa kunnassa vähintään 1,2 uutta lasten tai nuorten nideä / alle 15-vuotias / vuosi. Tavoite sisältää kaikki fyysiset aineistolajit, paitsi lehdet.

Asiakaslähtöisyyden ja kokoelman monipuolisuuden lisäksi aineiston valinnassa huomioidaan arvoperusteet. Kokoelmaan hankitaan aineistoa monipuolisesti siten, että eri maailmankatsomukset ja mielipidesuunnat otetaan huomioon. Kokoelman tulee mahdollistaa ja tukea moniarvoista yhteiskunnallista keskustelua. Aineistoa, joka on ihmisarvoa loukkaavaa, yllyttää väkivaltaan tai rasismiin, tai on räikeän suvaitsematonta esimerkiksi seksuaali- tai sukupuolivähemmistöjä kohtaan, ei hankita. Kirjaston henkilökunta päättää kokoelmien sisällöstä.

Asiakkaiden hankintatoiveita toteutetaan sen mukaan, miten ne soveltuvat em. valintaperiaatteisiin, määrärahat huomioiden

Kirjastot hankkivat oman alueensa kotiseutuaineistoja omien periaatteidensa mukaisesti.

Lahjoitusten vastaanottaminen

Lumme-kirjastot voivat ottaa vastaan hyväkuntoisia aineistolahjoituksia. Lahjoituksia käsitellään kirjastoissa oman harkinnan mukaan. Lahjoitettu aineisto voidaan ottaa osaksi kokoelmia tai lahjoittaa edelleen, myydä tai lajitella jätteisiin. Lahjoituksiin sovelletaan normaaleja aineistonvalintaperiaatteita. Tietokone- ja videopelien lainaaminen ei nykyisen lainsäädännön puitteissa edellytä tekijän tai tekijänoikeudenhaltijan lupaa. Myös tietokone- ja videopelejä voidaan siten ottaa lahjoituksina vastaan, toisin kuin kuvataallenteita.

Kirjastot maksavat elokuvista ja muista tekijänoikeuden alaisista kuvataallenteista aineiston hankintahinnan lisäksi sen lainaus- tai esitysoikeudesta. Siksi kuvataallenteita ja muuta aineistoa, jonka tekijänoikeudet rajoittavat aineiston lainausta, ei voida ottaa lahjoituksena kokoelmiin. Yksityiskäyttöön tarkoitettuja tallenteita ei voida ottaa kirjastoon lainattavaksi.

Myös kuvatalenteita ja muuta tavallisesti lainausoikeuksiltaan rajattua aineistoa voidaan kuitenkin ottaa kirjaston kokoelmiin, mikäli niiden kirjastokäyttöön on oikeuksien haltijan lupa. Esimerkiksi yhteisöjen tai yksityishenkilöiden kustantamat dokumenttielokuvat voivat olla tällaista aineistoa. Oikeuksien haltija voi antaa kirjastolle aineistoa koskevan lainausluvan, joka suositellaan otettavan kirjallisesti ja tallennettavan. Ennen aineiston vastaanottamista sen lainaus- ja esitysoikeudet on aina huolellisesti selvitettävä.

Aineiston kuvailu

Lumme-kirjastot ovat mukana kansallisessa kuvailuyhteistyössä. Yhteistyöllä pyritään välttämään päällekkäistä työtä eri organisaatioissa, ja parantamaan kuvailutiedon laatua. Se myös velvoittaa siihen, että tuotettu kuvailutieto vastaa kansallisesti sovittuja laadullisia kriteerejä ja on standardien mukaista.

Vaikka suurin osa kuvailutiedoista saadaan valtakunnallisista lähteistä, kimpan omaa kuvailuosaamista on tärkeää ylläpitää. Lumme-kimpan kirjastoissa on viisi primäärikuvailua tekevää työntekijää. Primäärikuvailtava aineisto on nykyään pääasiassa vieraskielistä ja paikallista (kotiseutu-) kirja-aineistoa, musiikkiaänitteitä ja nuotteja sekä esineitä.

Aineistokokoelman seuranta ja karsinta

Lumme-kirjastojen tavoitteena on ajantasainen, helposti käytettävä, mielenkiintoinen ja tarpeenmukainen kirjastokokoelma. Tavoitteen saavuttamiseksi kokoelmia karsitaan säännöllisesti. Kirjaston avokokoelmaa voidaan karsia varastoimalla ja poistamalla.

Laatu on kokoa tärkeämpi ominaisuus kirjastokokoelmalle. Pieni ja ajantasainen kokoelma palvelee asiakkaita paremmin kuin suuri ja vanhentunut. Kokoelman itseisarvo on vain harvoin yhtä suuri kuin sen käyttöarvo. (Wilén 2011, 13.) Laadukkaalta kirjastokokoelmalta vaaditaan kuitenkin monipuolisuutta, joten karsinta on aina tasapainoilua ajantasaisuuden, käytettävyyden ja laadun välillä. Kirjasto on muisti- ja kulttuuriorganisaatio, jonka yhtenä tehtävänä on kirjallisuuden ja kulttuurin saavutettavuuden turvaaminen ja edistäminen eri keinoin, myöskään ajallista syvyyttä unohtamatta. Kokoelman karsimisessa on myös huomioitava, että jos teosta ei jää yhtään kappaletta Lumme-kirjastoihin, asiakkaan on turvauduttava maksulliseen kaukolainaan.

Kokoelman käyttöä voi tarkastella mm. lainakiertoluvun avulla ja lainauslukujen sekä asukaslukujen suhteella. Lainakiertoluku kertoo kuinka monta kertaa nide käy lainassa vuoden aikana. Alle yhden painuva lainakiertoluku antaa osviittaa siitä, että kokoelma on liian suuri käyttöön nähden. Kokoelmaryhmä suosittaa, että Lumme-kirjastojen kokoelman keskimääräinen lainakiertoluku olisi mimimissään kaksi (mutta mielellään enemmänkin).

Kokoelman riittävyttä ja karsintatarpeita sekä käyttöä voi tarkastella myös kokoelman koon ja asukasluvun suhdeluvulla, ja lainaus-asukasluku-suhteella. Näissäkin kokoelmaryhmä suosittelee tavoiteltavaksi kansallista keskiarvoa.

Varastointi Lumme-kirjastoissa

Yleisissä kirjastoissa tärkein säilytysperuste on aineiston kysyntä ja tarpeellisuus. Kirjaston henkilökunnan tehtävä on turvata sekä kokoelmien uusiutuvuus, että laatu. Kirja- ja lehtiaineistoa

varastoidaan Suomessa keskitetysti Varastokirjastoon. Tämä on vähentänyt yksittäisten kirjastojen varastotilan tarvetta, mutta Varastokirjaston siirryttyä Kansallisarkiston alaisuuteen vuoden vaihteesta 2026 kaukolainat ovat ainakin tätä kirjoittaessa muuttumassa maksullisiksi. Tämä aiheuttaa muutostarvetta myös yksittäisten kirjastojen varastoinnin suhteen.

Vähän kysytyn aineiston moninkertaista varastointia Lumme-kirjastoissa vältetään. Säilytysperusteita Lumme-kirjastoissa ovat:

- Aineistolle on kysyntää
- Aineisto on määritelty kirjastossa pysyvästi säilytettäväksi (esimerkiksi kotiseutukokoelmat tai muut erikoiskokoelmat)
- Aineisto on paikallisesti, sivistyksellisesti tai kokoelman kattavuuden vuoksi merkittävää

Varastoinnissa painotetaan kotimaista aineistoa. Alueen kielijakauman vuoksi etusija on suomenkielisellä aineistolla. Myös käännöskirjallisuutta varastoidaan. Vieraskielistä kirjallisuutta voidaan varastoida, mikäli sillä on kysyntää tai se käsittelee jotakin kokoelmassa niukasti edustettua aihetta. Alkukielisiä klassikkoja voidaan varastoida harkinnan mukaan. Harkinnan mukaan samasta nimekkeestä voidaan säilyttää eri laitoksia, kuten kuvitettuja painoksia ja eri käännöksiä.

Kaunokirjallisuudesta (aikuiset, lapset, nuoret) varastoidaan kattavasti suomalaista kirjallisuutta, kuitenkin toimipistekohtaiset käytänteet huomioon ottaen. Varastoinnissa painotetaan keskeistä suomalaista kirjallisuutta, jolla on yhä kysyntää. Myös eri aikakausien luetuinta kirjallisuutta varastoidaan. Niin suomenkielisen kuin ulkomaisen kirjallisuuden suomennetut klassikot varastoidaan kussakin kirjastolaitoksessa. Kaunokirjallisuuden klassikot ja kestopuosikit on syytä varastoida useampina kappaleina kuin muu kaunokirjallisuus.

Tietokirjallisuuden (aikuiset, lapset, nuoret) varastoinnissa painotetaan kotimaisuutta ja saavutettavuutta Lumme-kirjastoissa. Vanhentunutta tietoaaineistoa ei pääsääntöisesti varastoida. Poikkeuksena tässä ovat kulttuurihistoriallista arvoa omaavat teokset.

Kirjojen lisäksi voidaan varastoida myös muuta aineistoa. Lehtiä ja kotiseutulehtiä varastoidaan kirjastojen omien käytäntöjen mukaisesti. Kunkin Lumme-kirjaston omat käytännöt määrittelevät, mitä aineistolajeja varastoidaan.

Varastoidessa katsotaan aina aineiston kuntoa. Huonokuntoisen aineiston varastointia vältetään. Mikäli mahdollista, huonokuntoisen niteen tilalle hankitaan uusi kappale.

Kukin kirjastolaitos päättää varastoaineiston sijoituksesta itsenäisesti. Varastoaineisto voidaan keskittää pääkirjastoon tai hajauttaa eri toimipisteisiin.

Varastoaineistojen saavutettavuutta olisi hyödyllistä parantaa, sillä varastoinnin mahdollistama kokoelmien ajallinen syvyys on yksi kirjastojen vahvuuksista. Varastoja pyritään avaamaan asiakkaille remontoimalla niitä mahdollisuuksien mukaan avovarastoiksi, tai asiakkaille voidaan tarjota pääsy niihin esimerkiksi erillisten varastopäivien aikana. Varastoaineistoista voidaan koostaa näyttelyitä tai kokoelman sisältöä avata muulla tavoin.

Aineiston poistaminen Lumme-kirjastoissa

Poistopäätöksiä tehdessä kokoelmaa tarkastellaan kokonaisuutena sekä Lumme-kirjastokimpan että yksittäisen kirjaston tasolla. Poistoja tehdessä arvioidaan myös teoksen kulttuurihistoriallista ja taiteellista arvoa. Jos kyseessä on erikoiskokoelma, kuten kotiseutukokoelma tai vanha erikoiskokoelma, tai aineisto on muuten merkittävää, se voidaan määritellä pysyväissäilytettäväksi. Kokoelmissa säilytetään myös teoksia, jotka kuuluvat kirjastoon sen sivistävän tehtävän vuoksi, vaikka niiden kysyntä olisi pientä. (Vuontisjärvi 2013, s.18) Teoksen merkittävyyden määrittelyssä voidaan käyttää apuna erilaisia tietolähteitä ja työyhteisön asiantuntemusta.

Poistopäätökset tehdään tukeutuen poistoperusteisiin ja käyttötilastoihin. Poistoja ei tehdä mekaanisesti esimerkiksi vuosi- tai lainalukujen perusteella, vaan aina asiantuntemusta ja harkintaa käyttäen. Kukin kirjasto vastaa itse aineistojensa poistamisesta.

Poistoperusteita Lumme-kirjastoissa ovat:

- Aineiston huono kunto
- Tilanpuute
- Aineiston soveltumattomuus kirjastokäyttöön
- Niteiden liian suuri määrä suhteessa kysyntään
- Aineisto on kadonnut
- Vanhentunut tieto
- Vanhentunut painos
- Käytön puute.

Aineistoa poistamalla uudistetaan kokoelmia ja hallitaan niiden kokoa. Ikärakenteeltaan tasapainoisessa kokoelmassa uusiutuvuudesta huolehditaan pitämällä poistot ja hankinta samansuuruisina. Ikärakenteeltaan vanhaa kokoelmaa uudistetaan reilummilla poistoilla ja suuremmalla uutuushankinnalla. (OKM 2010, s. 49–50). Kokoelmaryhmä suositaa kansainvälisen suosituksen pohjalta, että vuoden aikana poistettaisiin noin 8 % kokoelmasta. Sopivia tavoitteita kannattaa miettiä jokaisessa kirjastossa erikseen suhteuttaen poistotavoitteet hankintamääriin sekä kokoelman ikään, kokoon, kuntoon, laatuun ja kysyntään.

Aineistoa poistettaessa otetaan huomioon muu samaa aihetta käsittelevä tai samaan tarpeeseen vastaava aineisto. Jos aineisto on korvattavissa joko uutuushankinnalla tai jo kokoelmissa olevalla aineistolla, aineisto voidaan tarvittaessa poistaa. Kokoelmien laadun tulee säilyä ennallaan tai parantua myös poistojen jälkeen.

Käytön puute on tärkeä poistoperuste, sillä aineiston nykyinen käyttö ennustaa tulevaisuuden kysyntää (Wilen 2011, 16). Teosten suosio voi vaihdella eri aikoina ja esimerkiksi merkittävä kirjallisuuspalkinto voi nostaa kirjailijan koko tuotannon uudelleen suosioon, vaikka lainaus olisi ollut pitkään vaatimatonta. Yleensä yllättäen uudelleen suosioon nousevaa aineistoa saadaan kokoelmiin täydennys Hankintana. Varmuuden vuoksi säilyttämistä kannattaa välttää, sillä aineiston varastointiprosessi vie aikaa ja resursseja.

Poistettaessa punnitaan myös kysyntää suhteessa saatavuuteen. Kaikkein kysytyimmän aineiston on syytä löytyä kunkin kirjaston omista kokoelmista. Vähemmän kysytystä aineistosta riittää, että aineisto on saatavilla vain yhdessä tai osassa Lumme-kirjastoja. Aineistoa poistettaessa voidaan

lisäksi tarkistaa, onko teos saatavilla muista kotimaisista kirjastoista tai vapaasti käytettävänä sähköisenä aineistona.

Teoksen viimeistä nidettä poistettaessa käytetään erityistä harkintaa ja ammattitaitoa. Jos kaikki edellä mainitut poisto-ohjeet huomioiden poistetaan teoksen Lumme-kirjastojen viimeinen nide, tarkistetaan sen saatavuus Varastokirjastosta huomioiden mahdollinen kaukolainan maksullisuus asiakkaalle. Myös AKE-kirjastojen tilanne on syytä tarkistaa. Poistettu aineisto lähetetään Varastokirjastoon, mikäli se puuttuu sen kokoelmista. Varastokirjastoon menevien aineistosiirtojen ajantasaiset ohjeet löytyvät Varastokirjaston verkkosivuilta. Myös esimerkiksi paikallisiin museoihin voi tarjota niiden alaan liittyviä poistoja. Seuraavassa taulukossa on kuvattu poistoperusteet tarkemmin ja annettu käytännön esimerkkejä.

Poistoperuste	Kuvaus
Huono kunto	Poista nide, kun se on loppuun kulunut, kastunut, tahrintunut tai rikkoutunut niin että sen käyttäminen on epämiellyttävää, hankalaa tai mahdotonta. Huonokuntoisen, kysytyn aineiston tilalle hankitaan mahdollisuuksien mukaan parempikuntoinen kappale.
Vanhentunut painos	Poista vanhentuneet painokset, mikäli niillä ei ole kysyntää tai muuta säilytysperustetta.
Niteiden määrä liian suuri suhteessa kysyntään	Poista niteitä, kun niiden kysyntä on laskenut tai kysyntä on ollut vähäisempää kuin aineistoa hankittaessa on oletettu.
Tilanpuute	Kirjaston tilat rajoittavat kokoelman kokoa. Poistoille on tarvetta, kun hyllyttäminen on tilanpuutteen takia hankalaa tai aineistoa on jouduttu sijoittamaan esimerkiksi kärryihin käytävälle tai hyllyjen päälle. Hyllyihin tulee mahtua aineistoa myös esille. Kausivaihteluista johtuvaa tilanahtautta voidaan helpottaa siirtämällä aineistoa kausi- tai tilanahtausvarastoihin.
Aineiston soveltumattomuus kirjastokäyttöön	Poista aineisto, mikäli se ei sovellu toistuvaan käyttöön. Esimerkiksi nidonta voi olla heikkolaatuinen tai aineisto voi sisältää hankalasti säilytettäviä tai kertaluontoiseen käyttöön soveltuvia lisäosia kuten askartelutarvikkeita. Poista vanhentuneet tallennemuodot, mikäli aineistolle ei ole säilytysperustetta.
Aineisto on kadonnut	Käy rekisteristä läpi ja poista kadonneeksi merkitty aineisto aineistorekisteristä vähintään kerran vuodessa. Samalla poistetaan nidetiedot ja viimeisen kappaleen ollessa kyseessä myös luettelointitietue, mikäli kadonneen niteen tilalle ei hankita korvaavaa nidettä.
Vanhentunut tieto	Poista aineisto, kun sen sisältämä tieto on vanhentunutta tai virheellistä. Kokoelmassa voidaan säilyttää harkinnan mukaan sellaista vanhempaa tietokirjallisuutta, jolla arvioidaan olevan kysyntää tai kulttuurihistoriallista merkitystä.
Käytön puute	Poista aineisto, mikäli sen kysyntä on ollut erittäin vähäistä verrattuna muuhun saman tyyppiseen aineistoon, mutta säilytysperusteet huomioiden.

Poistetun aineiston jatkokäsittely

Lumme-kirjastoissa voidaan lahjoittaa tai myydä poistettua aineistoa asiakkaille kirjaston hinnoitteluperusteiden mukaisesti. Asiakkaat eivät voi varata poistettavaa aineistoa ennakoon itselleen, eikä aineistoa poisteta asiakkaiden pyynnöstä.

Mikäli aineistoa ei myydä, lahjoiteta tai uusiokäytetä, se lajitellaan jätteisiin asianmukaisesti.

Musiikkiaineiston kokoelmapolitiikka

Musiikkiaineistot ovat osa Lumme-kirjastojen kokoelmaa ja niiden kohdalla noudatetaan samoja yleisperiaatteita kuin muissakin aineistoissa. Musiikilla on kuitenkin myös omia erityispiirteitä, minkä vuoksi kokoelmapolitiikkaa täsmennetään tässä tarvittavin osin. Lumme-kirjastojen musiikkikokoelmiin kuuluu nuotteja ja partituureja, musiikkiäänitteitä, musiikkiaiheista kirjallisuutta, lehtiä, kuvataallenteita ja soittimia.

Musiikkiaineiston erityispiirteitä

Musiikkikirjastotoiminta on muuttunut äänitelainauksen vähentyessä. Suurin osa äänitteiden kysynnästä on korvautunut verkkopalveluilla, jotka tarjoavat käyttöön samaa musiikkia, jota kirjastoonkin hankitaan. Osa musiikkiäänitteistä puolestaan julkaistaan ainoastaan verkossa. Kuitenkin fyysisillä äänitteillä on edelleen asiakaskuntansa ja cd-levyjen lainaus on alkanut kiinnostaa jälleen myös nuorempia ikäluokkia. Lisäksi nuottiaineistoille ja musiikinteoriaa ja musiikkihistoriaa käsitteleville teoksille sekä elämäkerroille on edelleen kysyntää.

Musiikkikokoelmien koko ja sisältö vaihtelevat huomattavasti kirjastoittain. Musiikkikokoelmista lainataan kaikenikäistä musiikkia, eikä lainaus ole yhtä voimakkaasti aineiston ikään sidottu kuin kirjallisuudessa. Tietynlaisen ajattomuuden lisäksi kansainvälisyys on musiikille ominaista. (Tastula 2012 s. 118).

Muita musiikkiaineiston piirteitä ovat monisisältöisyys, tallenneformaattien moninaisuus ja tekijyyden jakautuminen luovaan ja esittävään säveltaiteeseen (Joensuun seutukirjaston kokoelmien arviointi 2011, s. 76). Esimerkiksi taidemusiikissa ei useinkaan riitä, että kokoelmaan kuuluu tietty sävellys, vaan merkitystä on myös esittäjällä. Niin ikään teoksen toivotaan olevan kokoelmassa eri formaateissa, kuten äänitteenä ja nuottina.

Musiikkiaineistojen valinta ja karsinta

Lumme-kirjastojen tavoite on monipuolisesti eri musiikin lajit ja erilaiset käyttäjät huomioiva kokoelma. Kirjastot täydentävät musiikkiaineistojen kokoelmiaan omien tarpeidensa mukaan.

Musiikkiaineistojen valinnassa sovelletaan samoja periaatteita kuin muussakin aineistonvalinnassa. Kaupunginkirjastojen pääkirjastojen musiikkikokoelmien tulee olla valikoimaltaan monipuolisia. Pienemmissä kirjastoissa kokoelmanmuodostusta ohjaavat ennen kaikkea paikallinen toimintaympäristö ja kysyntä. Hankintapainotuksista voidaan sopia niin äänitteiden, nuottien kuin muunkin musiikkiaineiston osalta. Poistoja tehdään aktiivisesti kokoelmapolitiikan periaatteita noudattaen. Ennen poistopäätöstä tarkistetaan aineiston saatavuus muualla Suomessa. Äänitteitä ja

nuotteja voidaan lähettää myös Varastokirjastoon. Jos kirjastossa on musiikkivarasto, voidaan osa aineistosta sijoittaa sinne.

Aineisto	Saatavuuden tarkistuspaikat
Äänitteet ja nuotit	- Tikkurilan kirjaston musiikkivarasto (HelMet-tietokanta) - Varastokirjasto (Vaari-tietokanta) - Suomen jazz & pop –arkisto (Viola-tietokanta)
Harvinainen aineisto: äänitteet, nuotit ja kirjat	- Kansalliskirjaston musiikkikirjasto (Viola-tietokanta) - Sibelius-Akatemian kirjasto (Arsca-tietokanta) - Suomen äänitearkisto

E-aineistot

E-aineistoihin kuuluvat muun muassa digitaaliset näköislehdet, e-kirjat sekä musiikin ja elokuvien suoratoistopalvelut. Osa kirjastoille tarjolla olevista e-aineistoista on etäkäytettäviä, mutta osaan on pääsy ainoastaan kirjaston tai kaupungin verkossa. Käyttöä rajoittavat lisenssit ja tekniset ratkaisut.

E-aineistot ja kokoelmayhteistyö

Kaikki Lumme-kirjastokunnat ovat liittyneet 29.4.2024 avattuun Kansalliskirjaston ylläpitämään kansalliseen e-kirjastoon. E-kirjasto on kuntien yhteinen palvelu, josta voi lainata e-kirjoja, äänikirjoja ja digilehtiä.

E-kirjastossa on aineistoja suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi sekä jonkin verran muilla kielillä. E- ja äänikirjan voi lainata käyttöönsä kahdeksi viikoksi, jonka jälkeen kirja palautuu automaattisesti. Kirjan voi myös itse palauttaa ennen laina-ajan päättymistä. Lehteä voi lukea kaksi tuntia kerrallaan. Lukuoikeuksia on rajallinen määrä, joten suosituimpia aineistoja voi jonottaa varaamalla niitä.

Palvelun tuottaa Kansalliskirjasto yhteistyössä yleisten kirjastojen kanssa. E-kirjastoa voivat käyttää ne, joiden kotikunta on liittynyt E-kirjastoon.

Muut Lumme-kirjastojen asiakkailleen tarjoamat e-aineistot hankitaan yhteistyössä, niin että kaikkien Lumme-kirjastojen asiakkailla on tasapuolisesti samat e-aineistot käytössä. Yhteistyöllä voidaan saavuttaa säästöjä ja parantaa kokoelman laatua. Myös e-aineistojen käyttökoulutuksessa ja markkinoinnissa tehdään yhteistyötä.

Lautapelit, videopelit, pc-pelit

Pelien hankinta- ja lainauskäytännöt vaihtelevat kirjastoittain, joten yhtenäisiä hankinta- ja kokoelmapoliittisia linjauksia ei ole ollut vielä ainakaan tarkoituksenmukaista luoda. Tärkeää on huomioida pelin soveltuvuus lainauskäyttöön. Hankintapäätöksiä tehdessä on hyvä ottaa huomioon, että pelien osalta voimme toimia kuntalaisten yhdenvertaisuuden edistäjinä, koska monien pelien ostohinnat ovat melko korkeita yksityisille henkilöille.

Aineistojen yhteiskäyttö

Lumme-kirjastoissa lähes kaikki aineisto on kaikkien asiakkaiden saatavilla maksuttomien varausten ja aineistokuljetusten kautta. Paikallisesti käytettäviä aineistoja ovat sanomalehdet, lautapelit ja esineet sekä ei-lainattavat aineistot kuten harvinaisaineistot tai jotkut kotiseutuaineistot.

Aineistojen yhteiskäyttöä voisi lisätä aineiston kelluminen kuntarajojen yli. Kelluttaminen tarkoittaa, että aineistoa ei säännönmukaisesti palautettaisi sen kotipisteeseen, vaan se liikkuisi Lumme-kirjastojen alueella kysynnän mukaan, tai osan aikaa. Osassa Lumme-kirjastoja aineistot kelluvat oman kirjaston sisällä.

Sisältöjen avaaminen ja markkinointi

Kokoelmien sisältöjä avataan esimerkiksi arvosteluiden, aineistonäyttelyiden ja kirjavinkkauksen avulla. Vinkkaukset ja esillepanot voivat olla fyysisiä tai virtuaalisia.

Lumme-kirjastoissa tehdään yhteistyötä kokoelman sisältöjen avaamisessa, markkinoinnissa, aineistonäyttelyissä ja verkkosisällöissä. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi aikuisten lukudiplomia, näyttelyvideoiden ja niihin liittyvien tiedonhakulistojen jakamista, verkkosisältöjen tuottamista yhteistyössä ja vertaiskoulutusten järjestämistä.

Tulevaisuuden näkymiä (kokoelmaryhmän vetäjän mietteitä)

Lumme-kirjastojen toimintaympäristö muuttuu 2020–2050-luvuilla tavalla, joka korostaa kokoelmapalvelujen yhteistä suunnittelua ja priorisointia: väestökehitys ja kiristyvä kuntatalous pienentävät resursseja samaan aikaan kun esimerkiksi digineuvonnan tarve on jatkuvaa ja jopa kasvavaa ja tietoturvan vaatimukset kasvavat. Henkilöresursseja halutaan kohdistaa kohtaamistyöhön kuten monilukutaito- ja demokratiatyöhön. Kokoelmatyössä on osa-alueita, joissa voi ja kannattaa hyödyntää teknologiaa nykyistä huomattavasti vahvemmin, kehittää erikoistumista sekä yhteisiä prosesseja paikalliset tarpeet huomioiden.

Esimerkiksi tekoälyä voidaan hyödyntää erityisesti rutiini- ja analytiikkatyön tukena (esim. hankintaehdotukset, poisto- ja varastointiehdotukset yhteisesti sovitulla kriteereillä, kokoelmaprofiilien vertailu ja aukkojen tunnistaminen, metadatan laadun tarkistus ja sekä suosittelupalvelut), kuitenkin niin, että ammatillinen harkinta, läpinäkyvyys ja tietosuoja ohjaavat käyttöä. Yhteistyöllä Lumme-kirjastot voivat rakentaa pienenevistä resursseista ”uutta” vahvistaen yhteistä kokoelmaa, yhdenvertaista saatavuutta ja palvelujen vaikuttavuutta koko alueella.

Lähteet

- Joensuun seutukirjaston kokoelmien arviointi 2011. Joensuu: Joensuun seutukirjasto. Saatavilla osoitteessa <https://www.kirjastot.fi/sites/default/files/content/Joensuun%20seutukirjaston%20kokoelmien%20arviointi%20raportti.pdf> [viitattu 27.11.2018].
- Poroila, Heikki 2013. Musiikkipalveluita julkisesta kirjastosta myös tulevaisuudessa. Muokattu versio Turussa pidetystä luennosta. Saatavilla osoitteessa <http://www.kirjastot.fi/fi-FI/musiikki/jutut/musiikkipalveluita-julkisesta-kirjastosta-mynos-tulevaisuudessa> [viitattu 23.11.2018].
- SSYK. Sähköiset sisällöt yleisiin kirjastoihin –hanke 2012: Toimenpidesuunnitelma. Saatavilla osoitteessa <http://sahkoisetsisallot.kirjastot.fi/sites/default/files/tiedostot/Toimenpidesuunnitelma.pdf>. [viitattu 27.11.2018]
- Tastula, Lea 2012. Musiikin ja musiikkiaineiston ominaisuuksia tiedonhaun näkökulmasta – miten musiikkia kysytään ja miten sitä haetaan. Teoksessa Kirjastojärjestelmät vai kirjastot ilman järjestelmää. Kirjastojen tietojärjestelmien suunnittelu, hankinta ja käyttöönotto. Toim. Jarmo Saarti & Pirjo Tuomi. Helsinki: Avain.
- Wilén, Raine 2011: Aineiston poistaminen kokoelmien kehittämisen työvälineenä. Signum 44(2011): 1, 11–17.
- Vuontisjärvi, Kati [2013]: Yhteistyöstä voimaa -kokoelmahanke. Projektin loppuraportti. Saatavilla osoitteessa <https://www.rovaniemi.fi/loader.aspx?id=e64f45d4-91b4-446f-b379-7dd2f58ba997> [viitattu 23.11.2018].
- Yleisten kirjastojen laatusuositus 2010. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2010:20. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Helsinki. Saatavilla myös osoitteessa <https://www.kirjastot.fi/sites/default/files/content/OKM20.pdf> [viitattu 27.11.2018].